Diversitatea terminologică în frazeologia şi paremiologia românească şi germană

Casia ZAHARIA

1. Preambul

Nomenclatorul aferent frazeologiei a înregistrat, de-a lungul timpului, atât în germană, cât şi în română o neobişnuit de mare diversitate de denumiri pentru ceea ce înţelegem prin expresii idiomatice. Cauzele trebuie căutate, pe de o parte, în evoluţia cercetării frazeologice (fragmentară şi adesea individualistă) care a avut nevoie de termeni noi pentru variatele opinii formulate în timp, şi, pe de altă parte, în perseverenţa cu care s-a căutat (şi se mai încearcă încă) să se denumească – atât sugestiv, cât şi riguros – termenii frazeologici. Cele cinci tabele de mai jos reprezintă o sinteză terminologică pe terenul celor două limbi în discuţie. Concret, este vorba de:

- trecerea în revistă, realizată de Pilz, a termenilor folosiţi în literatura de specialitate până la 1978,
- completarea adusă de Duhme în 1991,
- a doua actualizare, făcută de noi, cu nomenclatura din scrierile de frazeologie din ultimii treisprezece ani,
- lista, întocmită de Zanne, cu termeni din literatura română referitori la proverbe şi zicători,
- sinteza noastră cu privire la termenii din bibliografia frazeologică românească.

Dacă în lista lui Pilz sunt consemnate primele utilizări (ordonate alfabetic după substantiv), în celelalte liste sunt înregistraţi, în ordine cronologică, toţi termenii întâlniţi în literatura de specialitate.

Traducerile din paranteze ne aparţin şi sunt doar orientative; am renunţat la traducere acolo unde nu am găsit corespondenţe, cel puţin parţial, adecvate.

2. Determinări terminologice: frazeologism, idiom, locuţiune

Din numărul impresionant de termeni folosiţi de specialişti de-a lungul vremii se desprind câţiva care s-au impus într-o parte sau alta a lumii, ori într-o anumită perioadă istorică. Motivele pentru care autorii preferă un anume termen sunt diverse: cele mai multe reflectă convingeri puternice şi puncte de vedere argumentate, doar câteva ţinând, mai degrabă, de nevoia cercetătorului de a se face remarcat, de a aduce ceva „nou" cu orice preţ.

În greceşte, φράσις înseamnă, în primul rând, 'vorbire', apoi, 'mod de exprimare', o anume 'expresie', precum şi 'text'. În latină, *phrasis* era folosit ca termen al retoricii, mai întâi ca înlocuitor al lui *elocutio* şi, apoi, în sensul de *dictio*, *stilus*. Deşi a pătruns în secolul al XVI-lea din latină cu sensul de 'expresie', în franceză *phrase* denumeşte, mai ales, 'propoziţia', sens cu care a fost împrumutat apoi de română. Dintre celelalte limbi romanice, doar italiana mai păstrează ambele semnificaţii. În engleză şi, mai nou, în germană şi rusă (unde mai înseamnă şi 'vorbărie goală'), *phrase* desemnează un grup de cuvinte care funcţionează ca o parte de propoziţie.

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Termenul *phraseologia* este răspândit în toate limbile romanice şi germanice. Dacă în franceză înseamnă (a) 'limbaj pompos şi vid de sens', (b) 'culegere de locuţiuni' şi (c) 'ansamblu de expresii proprii unui limbaj', în română, spaniolă şi catalană există sensurile (a) şi (c) iar în italiană (b) şi (c). În engleză găsim sensul (c). Limba germană desemnează prin *frazeologie* atât totalitatea expresiilor dintr-o limbă, cât şi ştiinţa care se ocupă de acest domeniu. În limba rusă, prin *frazeologie* se înţelege (a') 'totalitatea expresiilor idiomatice şi neidiomatice', (b') 'expresiile pompoase, lipsite de conţinut', şi (c') 'ştiinţa despre studiul expresiilor'.

Frazeologism este termenul folosit în lingvistica germană în continuarea celei ruseşti pentru desemnarea construcţiilor idiomatice caracteristice unei limbi, cu alte cuvinte pentru expresii şi locuţiuni.

*
* *

Grecescul ίδωμα, în sensul de 'proprietate specifică', era folosit pentru formele literare, pentru modul de exprimare a unui autor, nu şi pentru 'limbă'. Pentru produsul concret al unui mod de exprimare exista ιδίωτισμός care a denumit, mai întâi, o exprimare vulgară sau familiară, ca, în final, să indice expresiile tipice dintr-o limbă. Nici în latină, *idioma* nu era folosit pentru 'limbă', ci pentru desemnarea de „proprietas alicujus linguae". Cu referire la vocabularul de specialitate, avem *idiotismus* care indica gramaticienilor un mod de vorbire şi, în retorică, o parte a vorbirii.

În limbile romanice, *idiome*, *idioma*, *idiom* desemnează 'limba (unui popor, a unei comunităţi, a unui grup) şi caracteristicile ei', iar în engleză se adaugă semnificaţia de 'formă de expresie, construcţie gramaticală, specifică unei limbi', având o semnificaţie uneori alta decât cea gramaticală sau logică. În germană, situaţia nu este cu mult diferită, *idiomul* desemnând atât limba caracteristică unei zone şi/sau unui grup, cât şi *expresia idiomatică*. În schimb, în rusă *idiom* se foloseşte numai în limbajul de specialitate al lingvisticii şi desemnează expresii ale căror semnificaţii nu se deduc din semnificaţiile cuvintelor componente (de genul *bit' bakluši*/*a tăia frunze la câini*).

În toate aceste limbi, ştiinţa care se ocupă cu studiul idiomului ca şi de totalitatea „expresiilor idiomatice" se numeşte „idiomatică" (cf. Gréciano 1997).

Expresiile idiomatice, locuţiunile, în general construcţiile caracteristice unei limbi poartă numele de „idiotisme", termen generic pentru anglisme, germanisme, gallicisme, rusisme, hispanisme etc. şi sinonim cu „frazeologism". Termenul este puternic concurat de forma scurtă „idiom", iar în lingvistica romanică se foloseşte denumirea „expresie idiomatică".

Diferenţierea dintre *idiom* şi *frazeologism* se face cu ajutorul unei caracteristici semantice numită „idiomaticitate": semnificaţia generală a idiomului nu corespunde sumei semnificaţiilor constituenţilor. Unele şcoli (de ex. şcoala americană) apelează pentru delimitări şi la defectele transformaţionale ori la polisemie (idiomul trebuind să aibă o pereche literală).

*
* *

Alături de *frazeologism* şi *idiom*/*idiotism*, în lingvistică (mai ales în cea romanică) se foloseşte şi cel de *locuţiune*, cu semnificaţia din latină 'expresie, mod de vorbire'. Cele mai evidente sunt relaţiile în franceză, română şi italiană, unde s-a păstrat, respectiv s-a preluat termenul cu semnificaţia 'expresie'.

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Locution, *locuzione*, *locuțiune* reprezintă, prin tradiție, un grup stabil de cuvinte, sau formează o unitate lexicală. După funcția gramaticală, se disting diferite subgrupe: locuțiuni verbale (*a face față*), adverbiale (*în van*), conjuncționale (*chiar dacă*), interjecționale (*hăis şi cea*), prepoziționale (*pe motiv că*). După tipul de semnificație purtat de locuțiuni, ele pot fi abstracte, figurate sau proverbiale.

Lista alfabetică (după substantiv) cu termeni frazeologici (Pilz 1978: VIII-XII)

TERMEN	**INTRODUS DE**
Fertig geprägte Ausdrücke (expresii gata fixate)	Rahn 1931
Idiomatische Ausdrücke (expresii idiomatice)	Thiele 1941
Phraseologische Ausdrücke (expresii frazeologice)	Riesel 1959
Redensartliche Ausdrücke (expresii)	Röhrich, 1959
Sprachliche Ausdrücke (expresii lingvistice)	Röhrich 1960
Sprichwörtl. gewordene Ausd. (expr. devenite prov.)	Schulze 1871
Stehende Ausdrücke (expresii stabile)	Heilmannseder 1957
Komplexe Einheiten (unități complexe)	Daniels 1961
Phraseologische Einheiten (unități frazeologice)	Pilz 1978
Fertigbauteile (părți constructive prefabricate)	Faulseit 1965
Formeln im Satz (formule în propoziție)	Mueller 1965
Erstarrte Formeln (formule împietrite)	Mackensen 1968
Sprachliche Formeln (formule lingvistice)	Otto 1890
Standardisierte Formulierungen (formulări standardiz.)	Roche 1965
Erstarrte Fügungen (îmbinări rigide)	Duden-Gramm. ^{2}1966
Phraseologische Fügungen (îmbinări frazeologice)	Schmidt 1963
Gebrauchsmetaphern (metafore uzuale)	Seiler 1922
Sprachliche Gebrauchsmuster (modele uzuale)	Faulseit 1965
Feststehende Gebrauchsweisen (entități stabile)	de Saussure ^{2}1967
Idiome (idiomuri)	Schmidt-Hidding 1956
Phraseologismen (frazeologisme)	Radtke 1959
Allgemeine Redensarten (expresii generale)	Duden-Gramm, ^{2}1966
Bildliche Redensarten (expresii figurate)	Schmitz ^{4}1882
Feste Redensarten (expresii stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Langläufige Redensarten (expresii de lungă durată)	Schrader ^{5}1901
Metaforische Redensarten (expresii metaforice)	Schmitz ^{4}1882
Stehende Redensarten (expresii stabile)	Schmitz ^{4}1882
Volkstümliche Redensarten (expresii populare)	Borchard et al. ^{7}1954
Zusammengesetzte Redensarten (expresii compuse)	de Saussure ^{2}1967
Redeweisen (expresii)	Wander 1867
Bildhafte, schlagwortähnliche Redew. (expr. figurată)	Munker 1931
Feste Redewendungen (expresii stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Formelhafte Redewendungen (expresii tip formulă)	Schmidt-Hidding 1961
Metaphorische Redewendungen (expresii metaforice)	Seiler 1922
Stehende Redewendungen (expresii stabile)	Gipper ^{3}1973
Geprägte Scheidemünzen (monede de schimb)	Mackensen 1968

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Sprachformeln (formule lingvistice)	Mueller 1965
Sprachform. innerh.des Satzes (expr.lingv.în int.prop.)	Mueller 1965
Vorgeformte Sprachwendung (expr. lingv. preform.)	Mackensen 1968
Surrogatausdrücke (expresii surogat)	Schmidt 1963
Autonome Syntagmen (sintagme autonome)	Martinet ^{2}1967
Feste Syntagmen (sintagme stabile)	Rothkegel 1973
Syntaktische Umschreibungen (descrieri sintactice)	von Polenz 1963
Formelhafte Verbindungen (îmbinări formale)	Daniels 1963
Isolierte Verbindungen (îmbinări izolate)	Bierwisch 1961
Phraseologische Verbindungen (îmbinări frazeologice)	Schmitz ^{4}1882
Wendungen aus der Redensart (sintagmă din expr.)	Wildhaber 1955
Einfache Wendungen (expresii simple)	Mackensen 1968
Traditionell feste Wendung (expr.tradițional stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Fest gefügte Wendungen (expresii îmbinate stabil)	Schmidt-Hidding 1962
Festgewordene Wendungen (expr. devenite stabile)	Schmidt 1963
Formelhafte Wendungen (expresii formale)	Schmidt-Hidding 1961
Idiomatische Wendungen (expresii idiomatice)	Schmidt-Hidding1961
Metaphorische Wendungen (expresii metaforice)	Seiler, 1922
Phraseologische Wendungen (expresii frazeologice)	Schmidt, 1963
Redensartliche Wendungen (expresii)	Röhrich, 1960
Sprachliche Wendungen (expresii lingvistice)	Prause, 1930
Stehende Wendungen (expresii existente/care stau)	Duden-Gramm. ^{2}1966
Stereotype Wendungen (expresii stereotipe)	Schmidt-Hidding 1956
Traditionelle Wendungen (expresii tradiționale)	Schmidt-Hidding 1956
Traditionelle feste Wendung.(expr. tradițional stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Geformte Wortblöcke (blocuri de cuvinte formatate)	Mackensen 1968
Feste Wortgruppen (grupe de cuvinte stabile)	Weisgerber 1956/57
Zusammengehör. Wortgrupp. (grupe de cuv.interdep.)	Mueller 1965
Wortverbände (uniuni de cuvinte)	Leisi ^{4}1967
Wortverbindungen (îmbinări de cuvinte)	Duden-Gramm. ^{2}1966
Erstarrte Wortverbindung (îmbin. de cuv. încremenite)	Schmidt 1963
Fertig vorhand. Wortverbind. (îmb.de cuv. gata exist.)	Schmidt 1963
Feste Wortverbindungen (îmbinări de cuvinte stabile)	Agricola ^{2}1965
Kurze Wortverbindungen (îmbinări scurte de cuvinte)	Duden-Gramm. ^{2}1966
Phraseologische Wortverbind. (îmb. fraz. de cuvinte)	Schmidt 1963
Stehende Wortverb. (îmbinări de cuv. exist./care stau)	Schmidt 1963
Feste phras. Wortverknüpf.(îmb. fraz. stab. de cuv.)	Mellbourn 1964
Wortzusammenstellungen (îmbinări de cuvinte)	Mackensen 1968
Vorgeformte Wortzusammenstell. (îmb.cuv. preform.)	Mackensen 1968
Zusammenstellungen (îmbinări)	Mackensen 1968

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Lista complementară I
cu termeni frazeologici (cronologic)
(Duhme 1991: 21)

TERMEN	**INTRODUS/FOLOSIT**
Phraseologismus (frazeologism)	Sebrénnikow 1975
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Sebrénnikow 1975
Unfreie Wortverbände (uniuni de cuvinte nelibere)	Sebrénnikow 1975
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Pilz 1981
Phraseologismus (frazeologism)	Fleischer 1982
(Feste) Wendung (expresie (stabilă))	Fleischer 1982
Feste Wortverbindung (îmbinare stabilă de cuvinte)	Fleischer 1982
Feste Wortgruppe (grupă stabilă de cuvinte)	Fleischer 1982
Phraseologismus (frazeologism)	Burger et al. 1982
Phraseologische Wendung (expresie frazeologică)	Eckert 1982
Phrasem (frazem)	Eckert 1982
Phraseologismus (frazeologism)	Piireinen/Gustaf. 1985
Phraseologismus (frazeologism)	Gläser 1986
Feste Wortverbindung (îmbinare stabilă de cuvinte)	Gläser 1986
Phraseologismus (frazeologism)	Kunkel 1986
Phraseologismus (frazeologism)	Busuj 1987
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Busuj 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Burger/Zett 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Hessky 1987
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Hessky 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Korhonen 1987
Phraseologischer Ausdruck (expresie frazeologică)	Korhonen, 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Dobrovol'skij 1988
Phrasem (frazem)	Gréciano 1989

Lista complementară II
cu termeni frazeologici din lingvistica germană (cronologic)
(Zaharia 2004)

TERMEN	**INTRODUS/FOLOSIT**
Stehende Wortverbind. (îmbinare stabilă de cuvinte)	Riesel 1954
Phrasem (frazem)	Klappenbach 1968
Wiederholte Rede (discurs repetat)	Coseriu 1970
Feste Syntagmen (sintagme stabile)	Rothkegel 1973
Phrasmus (frasm)	Burger 1977
Frasmus (frasm)	Häusermann 1977
Figiertes Wortgefüge (îmbinare figurativă)	Thun 1978
Fixiertes Wortgefüge (îmbinare fixată)	Thun 1978
Fester Wortkomplex (complex stabil de cuvinte)	Černyševa 1980
Feste Phrasen (fraze stabile)	Burger et al. 1982
Idiotism	Gréciano 1983

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Éxpression idiomatique (expresie idiomatică)	Gréciano 1983
Komplexe Lexie (lexie complexă)	Schmidt 1984
Idiom	Dobrovol'skij 1995
Phraseologischer Terminus (termen frazeologic)	Duhme 1991
Fester Wortkomplex (complex stabil de cuvinte)	Dobrovol'skij 1995
Phraseologismus (frazeologism)	Cujbă 1998
Phras. Einheiten/Ausdr. (unități/expr. frazeologice)	Lüger 1999
Vorgeprägte (Satz)ausdr. (expr. propoz. preformate)	Lüger 1999
Idiomatische Wendungen (expresii idiomatice)	Lüger 1999
Locutions (locuțiuni)	Gréciano 2000
Phraseme (frazeme)	Rothkegel 2000

Denumiri date proverbelor în literatura română
(Zanne I: XLII)

TERMEN	**INTRODUS/FOLOSIT**
Cuvânt prost	Neculce
Poveste	Costin
Pildă	Cronica anonimă
Cuvânt bătrân	Cantemir
Parimie	Cantemir
Prostul cuvânt	Cantemir
Precum zic bătrânii	Cantemir
Cuvânt	Cantemir
Proverb	Țichindeal
Zicătoare (cu înțeles de ‘proverb’)	Țichindeal
Cuvânt	Țichindeal
Cimilitură (cu înțeles de ‘proverb’)	Țichindeal
Proverb	Pann
Zicală	Pann
Povestea vorbii	Pann
Vorba cea bătrână	Donici
Provebul bătrânesc	Donici
Vorba bătrânească	Laurian şi Massim
Vorba cea veche	Slavici
Zicală	Slavici
Povestea ăluia	Ispirescu
Vorba ăluia	Ispirescu
Vorba ăluia	Jipescu
Vorba veche	Creangă
Vorba ceea	Creangă
Proverb	Negruzzi
Vorba (a)ceea	Ghane
Vorbă	Odobescu
Vorba altuia	Odobescu
Vorba ăluia	Odobescu

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Zisa	Varron
Povestea vorbei	Varron
Povestea vorbei	Ghica
Povestea vorbei	Baican

Termeni folosiți în lingvistica frazeologică românească (cronologic) (Zaharia 2005)

TERMEN	**INTRODUS/FOLOSIT**
Asociație metaforică	Şăineanu 1887
Expresiune metaforică	Şăineanu 1887
Element metaforic	Şăineanu 1887
Idiotizm	Philippide 1894
Asemănare	Zanne 1895
Idiotism	Zanne 1895
Locuțiuni	Zanne 1895
Zicători	Zanne 1895
Locuțiune	Şăineanu 1900
Idiotism	Şăineanu 1900
Paremiologie	Şăineanu 1900
Proverbe/zicători	Şăineanu 1900
Expresie	Puşcariu 1940
Expresie perifrastică	Puşcariu 1940
Locuțiune	Puşcariu 1940
Expresie	Dimitrescu 1958
Locuțiune	Dimitrescu 1958
Ansamblu frazeologic	Dimitrescu 1958
Îmbinări de cuvinte indivizibile	Dragomirescu 1964
Expresie figurată	Slave, 1966
Grup sintactic stabil	Asan/Ciobanu 1967
Unitate frazeologică	Hristea 1968
Expresie idiomatică	Hristea 1968
Idiotism	Hristea 1968
Locuțiune	Bulgăr 1971
Unitate frazeologică	Boroianu 1974
Idiotism	Iordan 1975
Izolare	Iordan 1975
Expresie idiomatică	Dumistrăcel 1980
Izolare	Dumistrăcel 1980
Îmbinare de cuvinte sudate	Dumistrăcel 1980
Unitate frazeologică	Avram 1986
Unitate frazeologică	Groza 1998
Frazeologism	Cujbă 1999
Expresie idiomatică	Zugun 2000
Frazeologism	Colțun 2000
Îmbinare stabilă de cuvinte	Avădanei 2000

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)

Expresie idiomatică	Zaharia 2002
Frazeologism	Zaharia 2002

Sinteza de mai sus ilustrează strădania lingviştilor în stabilirea termenului „optim" şi arată cât de diversificată a ajuns să fie paleta terminologică în domeniul frazeologiei – şi aceasta fără a consemna de loc terminologia anglo-americană şi, doar izolat, pe cea franceză.

Bibliografie

Burger, Harald, *Phraseologie*. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. [=Grundlagen der Germanistik, 36], Berlin, Erich Schmidt, 1998

Burger, Harald/ Buhofer, Annelies/ Sialm, Ambros, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin; New York, Walter de Gruyter & Co., 1982

Cujbă, Cornelia, *Grundbegriffe der Lexikologie*. [=Germanistica, 1], Iaşi, Demiurg, 1999

Duhme, Michael, *Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache*. Eine empirische Untersuchung zur Verwendung von Phraseologismen in journalistischen Fachtexten. [=Sprache und Theorie in der Blauen Eule, 9], Essen, Die blaue Eule, 1991

Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc*. Cuvinte, metafore, expresii, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980

Fleischer, Wolfgang, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen, Max Niemeyer, [1982] ^{2}1997

Gréciano, Gertrud, *Signification et dénotation en allemand*. La sémantique des expressions idiomatiques. [=Recherches Linguistiques, 9], Paris, Librairie Klincksieck, 1983

Gréciano, Gertrud, „Das hintergründige Idiom. Über die Implikatur als theoretischen Erklärungsansatz für den Idiomgebrauch", in Wimmer, Rainer/ Berens, Franz-Josef (eds.), *Wortbildung und Phraseologie*, Tübingen, Gunther Narr, 1997, p. 45-64.

Hristea, Theodor (ed.), *Sinteze de limba română*, Bucureşti, Albatros, [1974] ^{3}1984

Pilz, Klaus Dieter, *Phraseologie*. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache, vol. I-II. [=Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 239], Göppingen, Alfred Kümmerle, 1978

Zaharia, Casia, *Expresiile idiomatice în procesul comunicării.* Abordare contrastivă pe terenul limbilor română şi germană, Iaşi, Editura Univesităţii „Al. I. Cuza", 2004

Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România*, *Bucovina*, *Ungaria*, *Istria şi Macedonia*. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri cu un glosar româno-frances, vol. I-X, Bucureşti, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895-1912

Terminologische Vielfalt in der rumänischen und deutschen Phraseologie und Parömiologie

Die unwahrscheinlich große Zahl an Bennenungen, sowohl im Rumänischen als auch im Deutschen, hat uns dazu geführt, die schon von Pilz durchgefürte Synopsis zu erweitern und zu ergänzen. Dasselbe haben wir auch für die rumänische Terminologie gemacht, die Anfang des 20. Jahrhundertss von Zanne erstmals registriert worden ist.

BDD-V2595 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:35 UTC)